

raziskavo objavila že leta 2019 v reviji *Traditiones*.

V grobem je študija razdeljena na dva dela, ima pa seveda veliko podpoglavij oz. dodatnih razlag. Resne študije ni brez vpogleda v teoretična izhodišča posameznih raziskovalcev v tematiko, ki se je lotevajo. Najbolj se je za to folkloro, ki ni »prava folklor«, ampak »folklor iz druge roke«, ki se izrablja v najrazličnejše, tudi v komercialne in politične namene, uveljavilo poimenovanje 'folklorizem' nemškega etnologa Hansa Moserja, Marija Makarovič pa je že leta 1968 opozorila, »da je treba na nove pojavne oblike dediščine gledati kot na izraz danega časa, in ne kot na rekonstrukcijo preteklosti« (Maka-

rovič 1968: 4). Z novejšim terenskim delom, predvsem pa z analizo zbranskega gradiva Katarina Šrimpf Vendramin ugotavlja tesno povezanost med prostorom in časom ter piše o njunem pisanju zgodb in oblikovanju kolektivnega spomina, o spajanju prostora in časa v zgodbah in tako oblikovanju kolektivnega spomina. Posebno pozornost nameni humorju in zgodbam o Lemberžanih kot drugih, drugačnih (menda naj bi kaj o njih prevzel tudi Fran Milčinski v Butalcih), o delitvi na »naše« in »všaše«, o nenaklonjenosti »tatinskim« Hrvatom ...

Drugi del študije zajema obravnavo folklornih elementov v sodobnem življenju. Tu gre predvsem za oživljanje

različnih folklornih izročil v obliki delavnic, pripovednih večerov ali v okviru folklornih skupin. Najbolj pa je verjetno prepoznaven krilati konj Pegaz, ki je dobil mesto celo na občinskem grbu in v obliki veličastnega kipa na mestnem grbu, po njem pa so poimenovani tudi nekateri lokali in skupine. Vse to si je po pisnem in ustnem izročilu prislužil s tem, da je na mestu, kjer je ob zemljo udaril s kopitom, pritekel rogaški vrelec.

Viri in literatura

MAKAROVIČ, Marija: Nekaj misli ob »folklornih prireditvah«: Z opombo uredništva. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, 9/2, 1968, 3–4.

TANJA JAKOMIN KOCJANČIČ: Časopisje na Primorskem v letih 1941–1945 in njego-va propagandna funkcija.

Založba Inštituta za novejšo zgodovino (Razpoznavanja; 41), 344 str.

Razmah natisnjenih medijev, časnikov oziroma časopisov v 19. in zlasti 20. stoletju je dal tej dejavnosti – ob zakonodajni, izvršni in sodni – veljavo četrte veje oblasti. Po drugi različici iz Napoleonove dobe so časopisi ob štirih velesilah, Franciji, Rusiji, Avstriji in Britaniji, postali peta veja oblasti. V zadnji tretjini 19. stoletja, ko se je z Bismarckovim vzponom spremenil politični zemljevid Evrope in so med velesile prišli še Prusijo in Italijo, pa so tisk začeli imenovati sedma sila.

Informativni in politični tisk si je sicer največji vpliv zagotovil v demokratično urejenih družbah, v tiranijah pa je pod nadzorom oblasti še danes zadolžen za njeno povečevanje in obračunavanje z nasprotniki. Uredniki in pisci so odgovorni navzgor, medtem ko je v demokracijah uspešnost tiska najbolj odvisna od verodostojnosti v očeh bralcev. Ob večjih krizah in še bolj v vojnih razmerah pa se ta razlika bolj ali manj izgubi.

Pristranskost in navijaštvo za »naše« ter demoniziranje nasprotnikov postane-ta samoumevna »domoljubna« naloga enih in drugih medijev.

Ta skupni imenovalc povezuje tudi raziskavo časopisja na Primorskem v obdobju 1941–1945, predstavljeno v znanstveni monografiji Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani, ki s še nekoliko daljšim naslovom postavlja v ospredje propagandno funkcijo tiska. Njena avtorica je v Kubedu rojena kulturologinja in socialna antropologinja Tanja Jakomin Kocjančič, ena vidnejših izobraženek in kulturnih delavk, ki s svojim raziskovalnim in publicističnim delom pomembno prispevajo k boljšemu poznavanju kulturne dediščine istrskega podeželja. Med drugim je sodelavka študijskih krožkov Beseda slovenske Istre in Istrske teme, sodelovala pa je tudi pri zborniku *Življenje in delo Alojza Kocjančiča, slovenskega istrskega pesnika, pisatelja in duhovni-*

* Iztok Llich, publicist, prevajalec in urednik; iztok.lich47@gmail.com.

ka, ter pri ureditvi njegove spominske sobe v Kubedu (str. 343). Temo, kateri je namenila monografijo, je obravnavala že v doktorski disertaciji Slovensko primorje v časopisni propagandi 1941–1945, lani pa jo je še dopolnila in priredila za knjižno objavo.

V vojnah, pravi stari rek, je prva žrtev resnica. To dejstvo je potrdila tudi avtorica, ko je svojo večletno raziskavo usmerila prav v odkrivanje in analiziranje razlik v bolj ali manj sočasnem poročanju časopisja v omenjenem prostoru. Njeno delo je posebno pomembno zato, ker je bilo tipkopisno ali ciklostilno razmnoževano, večidel pa že natisnjeno časopisje, ki ga obravnava, v dosedanjih raziskavah prikazano le pomanjkljivo in obrobno ali sploh ne (str. 19). Izjema so le izdaje narodnoosvobodilne oziroma partizanske strani, pri katerih pa je tudi odkrila veliko doslej še neznanih dejstev.

Tanja Jakomin Kocjančič opozarja, da se poleg tega starejše raziskave niso usmerjale na specifično vsebin propagande in na njihove primerjave med vpletenimi stranmi – nacistično Nemčijo, fašistično Italijo, slovenskimi domobranci in odporniškimi gibanjem – ki so se na Primorskem srečevale idejno, ideološko, politično in vojaško. »V prvih dveh primerih,« ugotavlja, »je šlo za spopad na globalni ideološki ravni, v primeru partizanstva in domobranstva pa za spopad za monopol znotraj nacionalne skupnosti. Oba sta znotraj propagandnega okvira potekala z različnimi strategijami prisvajanja zgodovine, umetnosti, kulture itn.« (str. 12), in dodaja, da je pri obravnavi časopisne propagande »uporabila primerjalno metodo, ki predstavlja paradigmatsko obeležje sodobne znanosti« (str. 14).

Ta cilj je avtorica lahko dosegla le tako, da je gradivo poiskala v javnih ustanovah na obeh straneh današnje slovensko-italijanske meje: tako v osrednjem arhivu republike Slovenije in Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani, v Pokrajinskem arhivu Koper ter v knjižnicah na Primorskem v Sloveniji kot tudi v Trstu, predvsem v Narodni in študijski knjižnici in knji-

žnici Biblioteca dei Civici Musei di Storia et Arte. Kako temeljito in zahtevno je bilo to delo, priča na koncu dodan, kar dvajset strani dolg seznam upoštevanih arhivskih in knjižničnih virov, periodičnega tiska in literature.

V raziskavi je na prvem mestu najbolj množično in razvejano, v ilegalnih tiskarnah natisnjeno partizansko časopisje, h kateremu je avtorica prišla tudi na ciklostilu razmnožene izdaje v manjših nakladah. Posebej je osvetljen razvoj časopisa *Partizanski dnevnik*, prvega odporniškega dnevnika v okupirani Evropi, ki je 13. maja 1945 postal Primorski dnevnik in velja za najpomembnejšega od vseh medvojnih lokalnih časnikov (str. 36). Sledijo pregledi tiska primorskega domobranstva z *Goriškim listom* kot najpomembnejšim glasilom (str. 78), italijanskega režimsko-kolaborantskega tiska, pri katerem je imel najpomembnejšo vlogo *Il Piccolo* (str. 98), ter nemškega okupatorskega časopisja (str. 147) z osrednjim listom *Deutsche Adria Zeitung*. Ob vseh razlikah so imele vpletene strani tudi stično točko, narodnostno mešani Trst, ki je bil kot strateško pomembno pristanišče ter sedež lokalnih in okupacijskih oblasti vseskozi predmet propagandnih sporov in spopadov. Poglavitna značilnost glasil vseh strani je bilo tako pridobivanje privrženecv in odvrčanje od nasprotnih idejnih taborov kot ideološko indoktriniranje in politična mobilizacija. Pri tem je bilo za partizansko časopisje značilno, da si je vodilno vlogo v njem »prilastila KPS, ki je vsebinsko, politično in idejno usmerjala tisk in politično delovanje sploh. Zavzemala se je tudi za centralizacijo tiska, kar ji je omogočalo prilagajanje komunističnim ideološkim smernicam ter boljši nadzor. Sklano s tem je omejevala tudi izdaje pokrajinskih oziroma lokalnih listov in opozarjala na domnevno škodljivost 'lokalpatriotizma'« (str. 296).

Drugi del monografije se posveča analizi najpogostejših vsebin in tem obravnavanih časopisov, pri čemer je spet na prvem mestu partizansko časopisje s propagandnimi gesli (str. 181),

mitingi in kulturnimi prireditvami (str. 186) ter temami, kot so nove meje in priključitev Primorske s Trstom Jugoslaviji (str. 188) in bratstvo slovanskih narodov (str. 194). V svojih člankih niso klicali le h »kaznovanju nemško-fašističnih izrodov za ropanje in požiganje naših mest in vasi«, temveč so še bolj ogorčeno napadali domobranske »švabobrnce« in drugo izdajalsko drhal, primorske krščansko-socialistične sredince pa so zmerjali z »izprijenci, zapečkarji, oportunisti in izdajalci, ki širijo hudičevo seme« (str. 204).

V nadaljevanju avtorica predstavi še najudarnejša gesla in teme preostalih treh skupin. V domobranskem časopisju so na primer pisali o brezbožnosti komunizma in o svetem materinstvu ter dodajali primere domobranskega pesništva, satire in karikature (str. 219–247). Parafrazirali so znano partizansko geslo v »Smrt komunizmu – življenje narodu!« in »Smrt anglo-ameriškim izdajalcem – svoboda narodu!«. Po kapitulaciji niso prizanašali niti Italijanom, ki so ji imenovali »maslarji« in »savojski polentarji«, *Goriški list* pa je le nekaj dni pred osvoboditvijo mesta Hitlerja slavil kot »največjega socialista vseh časov« (str. 235).

Italijansko časopisje (str. 248–264) je – prav tako kot nemški okupatorski tisk (str. 265–293) – imelo svoja, pa tudi nekatera skupna gesla, pisalo je o položaju Primorske in Trsta, italijansko-nemškem zavezništvu, vlogi ženske (Nemci tudi o liku skrbne in trpeče matere ter o ljubezni do umetnost) ipd.

Tanja Jakomin Kocjančič v sklepu še poudari, da je bil do kapitulacije Italije zaradi fašistične prepovedi tiskane slovenske besede na Primorskem ilegalni partizanski tisk sploh edini tisk v slovenščini (str. 296).

Pomembna sestavina raziskave je tudi skoraj tisoč opomb, v katerih avtorica sproti, ob prvi omembi v besedilu, na kratko predstavi urednike in druge pomembne sodelavce posameznih listov ter oceni njihove prispevke, stališča in usode med vojno, preživelih tudi pozneje.